

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: Підручник. Видання друге / За загальною редакцією Коваленка В.В., Римаренка Ю.І. Олефіра В.І., / Константінов С.Ф., Кузьміних Г.Б. та ін. – К. : «Директ Лайн», 2012. – 816 с.
2. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ. Особлива частина: Підручник. Видання друге / За загальною редакцією Коваленка В.В., Римаренка Ю.І. Олефіра В.І., / Константінов С.Ф., Кузьміних Г.Б. та ін. – К. : «Директ Лайн», 2012. – 642 с.
3. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ. Спеціальна частина: Підручник. Видання друге / За загальною редакцією Коваленка В.В., Римаренка Ю.І. Олефіра В.І., / Константінов С.Ф., Кузьміних Г.Б. та ін. – К. : «Директ Лайн», 2012. – 504 с.
4. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів Законі України від 23.12.1993 № 3781-XII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>
5. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації [Текст] / А. Т. Комзюк ; заг. ред. О. М. Бандурка ; МВС України, Національний ун-т внутрішніх справ. - Х. : Видавництво Національного ун-ту внутрішніх справ, 2002. - 355 с.
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%80%D1%80>
7. Фомін Й.О. Поліцейське право та поліцейське законодавство як правова основа діяльності органів внутрішніх справ [Текст] / Ю.В. Фомін // Право і безпека : Науковий журнал. - 2011. - N 4. - С. 90-95.
8. Адміністративна діяльність: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.В.Ковалів, З.Р.Кісіль, Д.П.Калаянов та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 432 с.
9. Білик В.М. Організаційно-правові засади реалізації поліцейської функції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Білик В. М. – К., 2008. – 240 с.

УДК 347.472 (477)

Iсаєв А.М., к.ю.н., доцент,
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»

Майнове право як предмет договору дарування

У статті досліджуються правові норми, що визначають майнові права як предмет договору дарування. Проаналізовано окремі види майнових прав з точки зору їх здатності бути предметом договору дарування. Зроблено висновок про специфіку відносин дарування, залежно від того яке майнове право виступає дарунком.

Ключові слова: предмет договору дарування, майнове право як предмет договору дарування, право вимоги як предмет договору дарування, речове право як предмет договору дарування.

В статье исследуются правовые нормы, определяющие имущественные права как предмет договора дарения. Проанализированы отдельные виды имущественных прав с точки зрения их способности быть предметом договора дарения. Сделаны выводы о специфике правоотношений дарения в зависимости от того какое имущественное право выступает даром.

Ключевые слова: предмет договора дарения, имущественное право как предмет договора дарения, право требований как предмет договора дарения, вещное право как предмет договора дарения.

The article examines the legal rules, which governing property rights as a subject of a donation contract. The certain types of property rights in terms of their ability to be the subject of a donation contract are analyzed. It is concluded, that the specifics of legal relations in donation contract depends on type of property right as gift.

Key words: the subject of donation contract, property right as a subject of a donation contract, legal claim as a subject of a donation contract, proprietary right as a subject of a donation contract.

Актуальність теми зумовлена змінами у підході законодавця до визначення предмету договору дарування. Відповідно до частин 1, 2 ст. 718 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) предметом договору дарування можуть бути рухомі та нерухомі речі, а також майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому. Слід зауважити, що порівняно з Цивільним кодексом УРСР 1963 р. предмет договору дарування набув в законі більш широкого опису. Раніше відсутність майнових прав як предмету договору дарування була обумовлена невизначеністю законодавця щодо обігу майнових прав як окремого об'єкту цивільного права взагалі. Саме тому всі договори, що опосередковували переход прав власності або право користування, мали один предмет – майно, за відсутності якого-небудь визначення цієї категорії. Фактично ж предметом договору дарування визнавалися нерухомі та рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери.

Аналіз останніх досліджень. Доктринальними питаннями щодо майнового права як предмету договору дарування займалися такі вчені як М. В. Кротов, О. Л. Маковський, І. В. Єлесєєв, Р. О. Максоцький, В. М. Косак, М. М. Сібільов, О. В. Дзера, В. В. Луць, Н. С. Кузнєцова, О. В. Коновалов, М. І. Брагинський, О. П. Сергеєв, П. Л. Рихлецький, С. М. Соловіх та ін. Проте в роботах вказаних науковців не було проведено комплексний аналіз норм, що передбачають можливість визнання різних видів майнових прав предметом договору дарування.

Метою цієї роботи є теоретична систематизація норм ЦК України, що регламентують предмет договору дарування і дослідження вказаних норм з урахуванням специфіки майнових прав як юмовірного дарунку.

Основний матеріал. Розглядаючи майнове право як предмет договору дарування, необхідно з'ясувати, що являє собою цей правовий феномен. ЦК України не дає визначення майнового права, зазначаючи лише те, що майнове право визнається речовим. Остання теза, яка міститься в ч. 2 ст. 190 ЦК України, викликає певні сумніви. Так, відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінчує діяльність в Україні» від 12.07.2001 р. № 2658-3, майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги [1]. А відповідно до п. 1.4 Положення про валютний контроль, що затверджене постановою Національного Банку України від 08.02.2000 р., № 49, майнові права “ права вимоги особи за зобов'язаннями, за якими вона є кредитором [2]. Отже, майновими правами визнаються як зобов'язальні¹, так і речові права, за виключенням права власності. Таким чином, можна зробити висновок, що майнові права по відношенню до зобов'язальних та речових виступають як родове поняття до видового.

Як відомо із законів формальної логіки, рід не може бути тотожним окремому виду і навпаки. Тому більш коректним було б таке формулювання тези, передбачено ч. 2 ст. 190 ЦК України: «Речові права визнаються майновими правами». Інакше зобов'язальні

¹ Зобов'язальні права та права вимоги застосовуються тут і далі як синоніми.

права автоматично визнаються речовими правами, що, як мінімум, суперечливо. І хоча останнім часом спостерігається зближення речового та зобов'язального прав [3, 77-78], про їх ототожнення говорити зарано. Тому надалі, розглядаючи дарування майнових прав, буде доречним відокремлене дослідження можливості зобов'язальних прав та речових прав на чуже майно бути предметами договору дарування.

З урахуванням викладеного вище, на підставі аналізу припустимих варіантів дій дарувальника, можна змоделювати наступні види майнових прав для їх подальшого аналізу як імовірних предметів договору дарування:

1. Передача обдарованому права вимоги:

- а) щодо третьої особи;
- б) щодо самого дарувальника;
- в) щодо самого обдарованого.

2. Передача обдарованому речового права на чуже майно.

Передача обдарованому права вимоги щодо третьої особи є ні чим іншим, як цесією. Досліджуючи відступлення права вимоги, Є. Годеме зазначав, що цесія має своїм наслідком наступництво цесіонарієм права ѹдента [4, 463]. Разом з тим між договором дарування та цесією не можна ставити знак рівняння, адже остання є інститутом загальної частини зобов'язального права. Так, М. В. Кротов справедливо наголошує на тому, що цесія співвідноситься з даруванням або з купівлєю-продажем, як загальне та окреме. Автор зазначає, що цесія може здійснюватися безоплатно і тоді до неї застосовуються норми договору дарування, або за плату з відповідним застосуванням норм про купівлю-продаж [5, 60-61]. Важливо підкреслити, що в такому випадку до договору дарування мають застосовуватися правила про заміну кредитора у зобов'язанні та відступлення права вимоги. З метою уникнення конкуренції норм вбачається за доцільне субсидіарне застосування згаданих правил щодо спеціальних норм про договір дарування. Зокрема, не викликає сумнівів обмеження, що встановлені для відступлення права вимоги, нерозривно пов'язаного з особою кредитора, зокрема, у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (ст. 515 ЦК України) [6, 11]. Але норми, що регламентують форму договору дарування та форму правочину щодо заміни кредитора у зобов'язанні, можуть конкурувати, створюючи законодавчі та правові колізії. Із урахуванням зазначеного та з метою уникнення імовірних суперечок у правозастосовній діяльності щодо дарування права вимоги до третьої особи, пропонується внести зміни до ст. 718 ЦК України та доповнити її частиною третьою наступного змісту:

«До договору дарування права вимоги застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено цією главою або не випливає із суті зобов'язання».

Наступний вид дарування майнового права, це дарування права вимоги щодо самого дарувальника. Подібні права вимоги можуть існувати у третіх осіб за зобов'язаннями, що виникли у майбутнього дарувальника до укладення договору дарування, але в такому випадку дарувальник не є власником цих прав. Тому в літературі можна зустріти погляди, згідно з якими дарування права вимоги щодо дарувальника здійснюється шляхом його первісного встановлення в договорі дарування. На думку О. Л. Маковського, передання майнового права дарувальником щодо себе обґрутовано лише для зобов'язальних прав. Автор наголошує, що під ці випадки не підходить передання права вимоги до дарувальника, що випливає з

цінного паперу, переданого у власність обдарованого, адже цінні папери як вид речей є окремим предметом договору дарування [7, 303]. В свою чергу, деякі вчені цивілісти вбачають за можливе дарування права вимоги щодо самого дарувальника шляхом передання обдарованому цінного папера, в якому втілено майновий обов'язок дарувальника, за умови, що цінний папір має бездокументарну форму [8, 344]. Остання думка викликає певні сумніви, адже цивільне законодавство як України, так і Росії визнає речами цінні папери взагалі, незалежно від форми їх існування. В цілому ж дарування майнового права щодо дарувальника можна визнати необґрунтованим з точки зору класичного розуміння договору дарування як договору, спрямованого на передання майна у власність, де відчуjuвачем майна виступає його власник (чого не може бути при даруванні розглядуваного майнового права).

Наступним є договір дарування права вимоги щодо самого обдарованого. Гіпотетично подібна ситуація можлива у випадку коли дарувальник, що є одночасно кредитором обдарованого за зобов'язанням, яке виникло до укладення договору дарування, передає останньому право вимоги за вказаним зобов'язанням. Але використання подібної правової конструкції важко назвати дoreчним. Раніше вже було вказано на складності, що можуть бути наслідком легалізації дарування права щодо обдарованого. Додатково варто зауважити, що договір дарування, який має ознаки прощення боргу, фактично втрачає характеристику самостійного правочину та набуває характеристики підстави припинення іншого зобов'язання.

Стосовно дарування речових прав в літературі висловлюються різні точки зору, які з рештою аргументують одну з двох позицій. Згідно з першою речові права не можуть бути предметом договору дарування. Відповідно до другої – деякі речові права можуть відчуjuватися окремо від речі, в тому числі за договором дарування. Цікавими в цьому аспекті є думки російських цивілістів, що певною мірою можуть бути екстрапольовані та використані в межах запропонованого дискурсу.

Прибічником першої позиції є О. Л. Маковський, який наголошує на тому, що предметом дарування може бути лише зобов'язальне право [7, 303]. Висловлюючи свою точку зору автор виходить з буквального тлумачення норм ч. 1 ст. 572 ЦК РФ, згідно з якими дарувальник передає право вимоги, а не речове право.

Науковці, що визнають за можливе дарування речового права, більш широко тлумачать ту ж саму норму ЦК РФ. Так, І. В. Єлісєєв зазначає, що предметом договору дарування можуть бути майнові права, які носять зобов'язальний або речовий характер [9, 140]. Російський цивіліст Р. О. Максоцький виокремлює один випадок, де має місце дарування обмеженого речового права. Автор наводить приклад, в якому власник земельної ділянки, щодо якої встановлено сервітут, за договором з володільцем сервітуту відмовляється від отримання плати за користування землею, що зрештою є даруванням обмеженого речового права [10, 66]. Проте з останньою думкою важко погодитися. В наведеному прикладі вбачаються ознаки прощення боргу, яке могло вчинюватися через договір дарування, але право власності на обмежене речове право (що встановлено раніше договором, законом, заповітом або рішенням суду) не перейшло.

Аналіз вітчизняного законодавства дає змогу стверджувати, що деякі з речових прав на чуже майно можуть бути предметом договору дарування. Таким чином, виникає конструкція безоплатного передання права власності на інше речове право. Адже право власності само по собі є речовим правом, що має своїм змістом правомочності володіння, користування та розпорядження майном [11, 22]. На відміну від права

власності, обмежені речові права забезпечують лише: 1) правомочності володіння та користування майном; або, тільки: 2) правомочність володіння; а, подекуди: 3) правомочність володіння та користування з можливістю відчуження такого речового права (але не майна).

Найбільш поширені речові права на чуже майно, що забезпечують сукупність правомочностей володіння та користування. Згідно з ч. 1 ст. 395 ЦК України до них належить право користування чужим майном (сервітут). І хоча назва цього права містить вказівку на одну правомочність, є зрозумілим, що отримання корисних властивостей без володіння неможливе. Сервітут встановлюється щодо нерухомості та окрім ЦК України регулюється ще й нормами Земельного кодексу України [12] (далі – ЗК України). Згідно з ч. 2 ст. 101 ЗК України, земельний сервітут не може бути предметом купівлі-продажу, застави та не може передаватися будь-яким способом особою, в інтересах якої цей сервітут встановлено, іншим фізичним та юридичним особам. Більш абстрактна норма міститься і в ч. 4 ст. 403 ЦК України, яка забороняє будь-яке відчуження сервітуту. Отже, дарування сервітуту неможливе.

Найменший обсяг правомочностей забезпечується таким речовим правом на чуже майно, як право володіння. Вперше закріплене в гл. 31 ЦК України, це право полягає у фактичному утриманні речі. Таке право гарантує добросовісному володільцю лише можливість його захисту, тобто право на чужі дії. З власних дій можливе тільки панування над майном, що утримується. І цілком зрозуміло, що саме речове право не є власністю володільця, оскільки може бути припинено в будь-який момент власником майна.

Останній вид речових прав на чуже майно, репрезентований обмеженими речовими правами, що забезпечують володіння та користування майном та можуть бути відчужені. Мова йде про право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) та право користування земельною ділянкою для її забудови (суперфіцій). Попре те, що ці речові права пов'язані з земельною ділянкою, щодо якої встановлено можливість їх відокремленого відчуження, встановлені законом. Відповідно до ч. 2 ст. 407 та ч. 2 ст. 413 ЦК України, емфітевзис і суперфіцій можуть бути відчужені землекористувачами або успадковані їх правонаступниками. Правило аналогічного змісту закріплено в ч. 2 ст. 102¹ ЗК України. Слід зауважити, що переважне право купівлі емфітевзису належить власнику земельної ділянки, що використовується для сільськогосподарських потреб. Однак, це правило на випадки дарування не розповсюджується, адже дарування має певне особистісне спрямування, що підкреслювали деякі правники [117, 250-251]. Таким чином, власник цих речових прав може розпорядитися ними на власний розсуд, у тому числі укладти щодо них договір дарування, незважаючи на те, що строк їх існування може бути обмежений.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного можна дійти висновку про те, що з розглянутих зобов'язальних прав (прав вимоги) строго до предмета договору дарування належать лише права вимоги щодо третіх осіб. В свою чергу аналіз наведених речових прав на чуже майно свідчить про те, що вони можуть бути предметом договору дарування. Разом з тим, перелік таких речових прав обмежений емфітевзисом та суперфіцієм. Інші речові права не можуть бути самостійними предметами цивільно-правових договорів, що опосередковують передання майна у власність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III з наст. змінами та допов. / Офіційний сайт Верхов. Ради України. Законодавство України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Положення про валютний контроль, затв. постановою правління Нац. банку України від 08.02.2000 р. № 49 з наст. змінами та допов. / Офіційний сайт Верхов. Ради України. Законодавство України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Спасибо-Фатеєва І. В. Юридична природа права на управління в акціонерному товаристві / І. В. Спасибо-Фатеєва // Вісник Академії правових наук України. – Х., 1999. – № 3. – С. 77–78.
4. Годзэм Е. Общая теория обязательств / Е. Годзэм. – М.:Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. – 511 с.
5. Кротов М.В. О некоторых вопросах перемены лиц в обязательстве / М. В. Кротов // Очерки по торговому праву: сб. науч. тр. / под ред. Е. А. Крашенинникова. – Ярославль, 1999. – Вып. 6. – С. 58–70.
6. Кот О. О. Переход прав кредитора до третьих осей в цивильному праве України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. О. Кот. – К., 2002. – 20 с.
7. Маковский А. Л. Дарение (глава 32) / А. Л. Маковский // Гражданский кодекс Российской Федерации. Ч. 2: [текст, коммент., алф.-предм. указ.] / под ред. О.М. Козырь, А.Л. Маковского, С.А. Хохлова. – М., 1996. – 704 с.
8. Брагинский М. И. Договорное право. Кн. 2: Договоры о передаче имущества / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: Статут, 2004. – 910 с.
9. Гражданское право: в 3 т.: учебник. – 4-е изд., перераб. и доп. / Е.Ю. Валевина, И.В. Елисеев [и др.] / отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. – М.: Проспект, 2004. – Т. 2. – 848 с.
10. Максоцкий Р. А. Возмездность и безвозмездность в современном гражданском праве : учеб. пособие / Р. А. Максоцкий; науч. ред. М. В. Кротов. – М.: ТК Велби, 2002. – 176 с.
11. Смирнова М. А. Оговорка о сохранении права собственности за продавцом по российскому законодательству / М. А. Смирнова // Некоторые вопросы договорного права России и зарубежных стран : сб. ст. аспирантов и молодых ученых. – М. : МЗ-Пресс, 2003. – С. 7–18.
12. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III з наст. змінами та допов. / Офіційний сайт Верхов. Ради України. Законодавство України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>